

SU POLİTİĞİ, SINIRAŞAN SULAR VE GÜNEY KAFKASYA

Tutku DİLAVER

Analist

Analiz No : 2022 / 2

24.02.2022

Eskiçağlardan bu yana uygarlıklar, su kaynaklarının kenarında yaşam alanları oluşturmuşlardır. Nehir kenarlarında ya da nehirlere yakın yaşayarak yaşamsal faaliyetlerini ve tarımı sürdürmüşler, medeniyetler inşa etmişlerdir. Ancak dünyamızdaki su kaynakları da diğer kaynaklar gibi sonsuz ve sınırsız değildir. Zamanla nüfusun ve şehirleşmenin artması, tarımsal üretim ve sanayi faaliyetlerinin hızlanması su kaynaklarının tüketimini daha da artırmıştır.

1990lı yılların ikinci yarısından sonra ise küresel ısınmanın etkileri sıklıkla tartışılmaya başlanmış, her yıl artan sıcaklıklar ve azalan yağış miktarları nedeniyle kullanılabilir su kaynakları giderek azalmaya başlamıştır. Bu durum mevcut kaynakların kullanımı konusunda devletler arasındaki ihtilafların artmasına neden olmuştur.

Örneğin, Orta Asyadaki en önemli su kaynaklarından Aral gölünün 1986 yılından sonra yüzde 90'ının kurumasıyla birlikte iklim açısından kurak ve yarı kurak olan Orta Asya ülkeleri arasında su sorunları ortaya çıkmaya başlamıştır. Hatırlanacak olursa, 2021 yılında Kırgızistan ile Özbekistan arasında su sorunu nedeniyle bir günlük çatışmalar meydana gelmişti.^[1] Aslında demografik tartışma ve sınır anlaşmazlıkları nedeniyle bölge ülkeleri arasındaki iletişim ve işbirliği eksikliği, su sorununun kronik hale gelmesinde çok etkilidir.

Kafkasya bölgesi de Aras ve Kura nehirlerinin birleştiği havzada yer alan bir bölgedir. Türkiyeden doğan Aras ve Kura nehirlerinin önemli bir kısmı Güney Kafkasyada bulunmakta, İrana kadar uzanmaktadır. Havzanın 31,5'i Azerbaycanda, yüzde 18,2'si Gürcistanda, yüzde 15,7'si Ermenistanda, yüzde 19,5'i İranda ve yüzde 15,1'i Türkiye sınırlarında yer almaktadır. Dolayısıyla sınıraşan su kategorisine giren bu iki nehir için bölgede su yönetimiyle ilgili konular Azerbaycanı, Ermenistanı, Gürcistanı, Türkiyeyi ve İranı ayrı ayrı ilgilendirmektedir. Ancak bugüne kadar Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ çatışması bölgedeki su yönetimi sürecinin önünü tıkamıştır. İki ülke arasındaki çatışma nedeniyle bölge ülkeleri arasındaki işbirliği eksikliği, su

kaynaklarının etkin kullanılmaması ve kirlilik gibi sorunların kontrolsüzce büyümesine neden olmuştur. Ancak 2020 yılında meydana gelen Dağlık Karabağ savaşı ile Azerbaycanın işgal altındaki topraklarını geri alması bölgesel işbirliği konusunda yeni bir fırsat kapısı açmıştır.

Bu bağlamda öncelikle sınır aşan su nedir ve bu suların yönetimi konusunda farklı bakış açıları nelerdir onlara kısaca bakmak faydalı olacaktır.

Kısaca Sınıraşan Sular ve Bu Suların Kullanımına Dair Görüşler

Toplumların zamanla devlet olarak örgütlenmesi ve kendine sınır çizmeleri, bazı akarsuların kaynak, yatak ve kolları gibi farklı bölümlerinin farklı ülkelerin egemenliği altında kalmasına neden olmuştur.[2] Başlarda sadece ulaşım ihtiyacı açısından değerlendirilen su yolları daha sonra artan ihtiyaçlar ve değişen bakış açılarının etkisiyle, sınırlı kaynakların yönetimi ve suların kullanımı konularını içerecek şekilde bir başka boyuta evrilmiştir. Devletlerin egemenlik alanlarıyla yakından ilgili olmaları nedeniyle bu hususlar kimi zaman devletler arası anlaşmazlıklara konu olmuştur. Bu nedenle sınıraşan suların statüsünü belirleme ve aynı suyu paylaşan ülkelerin konumları hakkında hukuki birtakım düzenlemeler yapma gereği ortaya çıkmıştır.

Suyun niteliğinin belirlenmesi ilk adımlardan biri olmakla birlikte uluslararası su ve sınır aşan su gibi iki farklı tanımlama bulunmaktadır.

Kıyıdaş devlet tanımlaması bunlardan biridir. Basit olarak sınıraşan veya sınır oluşturan su niteliği olan bir akarsuyun geçtiği bütün ülkeler kıyıdaş ülke olarak adlandırılmaktadır. Ancak söz konusu akarsuyun akış yönü göz önüne alınarak yukarı devlet (kaynak ülkesi) ve aşağı devlet ayırımı yapılmaktadır.[3] Yukarı kıyıdaş devlet, akarsuyun doğduğu kaynağın bulunduğu ülkedir. Ancak günümüzde sınıraşan ve sınır oluşturan sularla ilgili olarak, genel kabul görmüş bütün ülkeler tarafından onaylanan bir uluslararası hukuk düzenlemesi bulunmamaktadır. BM çerçevesinde az sayıda ülkenin imzaladığı 1997 BM Uluslararası Suyolları Sözleşmesi vardır. Ancak bu sözleşmeye taraf olmayan ülke sayısı çoktur ve imzacıların pek çoğu da sözleşmeye pek çok çekince koymuşlardır.[4] Bu nedenle, ülkeler arasında, su konusundaki düzenlemeler, teamül hukuku, ikili anlaşmalar ve siyasi pazarlıklar çerçevesinde çözüme ulaştırılmaya çalışılmaktadır.[5] Bu süreçte kıyıdaş ülkelerin konu üzerinde benimsediği doktrinler etkili olmaktadır.

Mutlak Egemenlik Doktrini (Harmon Doktrini):Bu doktrinine göre, bir devlet sınıraşan su konusunda kendi ülkesinde kalan kısma dair yaptığı eylemlerde aşağı kıyıdaş devletlere karşı hiçbir sorumluluğa sahip değildir.

Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini: Bu görüşe göre de kıyıdaş ülkeler, yukarı kıyıdaş ülkeye mutlak egemenlik doktrininde tanınan bütün üstün haklara sahip olmalıdır. Bu bağlamda yukarı kıyıdaş devlet, nehrin fiziki durumunu değiştirecek değişiklikler yapmamalıdır. Eğer yaparsa aşağı kıyıdaş devletin bu değişiklikleri veto hakkı olmalıdır.

Ön Kullanımın Üstünlüğü Doktrini: Doktrin temel olarak bir kıyıdaş ülkenin diğer kıyıdaştan

önce başladığı faydalanma faaliyetlerine öncelik tanınmasına dayanmaktadır. Faydalanmaya daha önce başlayan kıyıdaş devletin bu faaliyetini bir nevi kazanılmış hak olarak görmektedir.

Hakça ve Makul Faydalanma Doktrini: Bu doktrine göre her havza devleti, kendi ülkesi içinde akan kesiminde, o akarsudan makul ölçüde ve hakkaniyete uygun bir şekilde yararlanma hakkına sahiptir. Doktrine göre hakkaniyete uygunluk, bir devletin fayda getiren eyleminin diğer devlete verdiği zarardan daha fazla fayda getirmesi durumunda mümkündür. Bu noktada birtakım kriterler belirlenmiştir: a. Her havza devletinin ülkesine düşen drenaj alanının oranı da dahil olmak üzere, havzanın coğrafi durumu, b. Her havza devletinin su katkısı da dahil olmak üzere havzanın hidrolojik durumu, c. Havzayı etkileyen iklim, d. Mevcut kullanımlar da dahil olmak üzere, havza sularının geçmiş kullanımı, e. Her havza devletinin ekonomik ve sosyal ihtiyaçları, f. Her havza devletinde, havza sularına bağımlı nüfus, g. Her havza devletinin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayacak alternatif imkanların maliyetlerinin karşılaştırılması, h. Diğer kaynakların mevcudiyeti, i. Havza sularının kullanılmasında yersiz israftan kaçınma, j. Kullanımlar arasındaki çatışmaları uzlaştırma çaresi olarak bir veya daha çok havza devletine tazminat verme imkanları, k. Havza devletinin ihtiyaçlarının, diğer bir havza devletine ciddi bir zarar verilmeden karşılanabilme derecesi.[6]

1997 BM Sözleşmesi de hakça ve makul kullanım yaklaşımına yakın bir düzenleme yapmaktadır.

Türkiyenin Su politikası

Sözleşmeye taraf olmayan Türkiyenin de su politikalarında hakça ve makul kullanım ilkesini prensip olarak benimsediği bilinmektedir.[7] Örneğin 1997 BM Sözleşmesine taraf olmamasına rağmen Fırat-Dicle suyu konusunda hakça ve makul kullanım ilkesiyle hareket edilmesini benimsemiştir. Ancak bu ilkenin tamamlayıcısı olarak optimal kullanım ilkesinin ele alınabileceği fikri ortaya atılmıştır.[8] Bu konuda Türkiyenin önerisi üç aşamalı plan olmuştur. Birinci aşamada ülkelerin su kaynaklarının envanterinin çıkartılması yer almaktadır. Aylık olarak meteoroloji verileriyle yağış, kar kalınlığı, sıcaklık, buharlaşma yüzdesi gibi bilgilerin alınması ve buna göre bir hesap çıkartılması öngörülmüştür. İkinci aşamada toprak kaynaklarının nicelik ve nitelik envanterinin çıkartılması, yani sulama, yıkama suyu gibi ihtiyaçların hesaplanması istenmiştir. Son aşamada da elverişli bulunan toprakların eldeki su ile sulanabilmesini sağlayacak tesislerin yapılması ve uygun sulama sistemlerinin projelendirilmesi çalışmalarının yapılması bulunmaktadır.[9]

Hakça kullanım ilkesini benimsediği bir diğer uygulama alanı da Ermenistan sınırında yer alan Arpaçay sınır suyudur. Sovyetler Birliği döneminde Sovyet Ermenistanı ile Türkiye arasındaki sınırdaki yer alan Arpaçayın sularının nasıl kullanılacağı konusunda bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre sınırdaki yer alan Arpaçay üzerine müşterek baraj inşa edilmiş, her iki devlet de bu barajdaki suları sulama amaçlı kullanmakta özgür bırakılmıştır. Taraflar kendi topraklarında hidroelektrik santrali inşa edebileceklerdir ancak ilke olarak herhangi biri diğer tarafın menfaatlerine zarar vermeyecektir. Baraj inşa

edildikten sonra, rezervuarda biriken sular ile Aras nehrinden gelen sulardan, her iki tarafta kendi hisseleri düşen suyu, doğrudan doğruya rezervuardan çekebileceği gibi; sınır oluşturan Arpaçay ve Aras nehirlerinin herhangi bir bölgesinden de çekebileceği belirtilmiştir. Tüm bu düzenlemelerin denetlenebilmesi için de bir ortak komisyon kurulması kararlaştırılmıştır.[10] Söz konusu anlaşma, Sovyetler Birliği dağıldıktan ve Ermenistan Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan ettikten sonra da geçerliliğini korumaya devam etmiştir. İki ülke de bu konudaki işbirliğini sürdürmektedir.

Benzer şekilde Kura ve Aras havzasındaki Karasu ve Sarısu nehirlerinin kullanımı konusunda bir diğer kıyıdaş ülke olan İranla da ikili anlaşma yapılmıştır. İkili anlaşmalar yoluyla sürdürülen su politikası çerçevesinde işbirliği yapılmaktadır.

Türkiye'nin 1997 BM Sözleşmesine imza koymamasının bir nedeni de hakça kullanımın, bölgesel şartlar nedeniyle her zaman çerçeve sözleşmelerin ortaya koyduğu şekliyle sağlanamayacak olmasıdır. İkili anlaşmalar yoluyla etkin mekanizmalar kurmanın daha mümkün olduğu savunulmaktadır. Zira her iklimin ve akarsuyun kendine has şartları bulunmaktadır. Türkiye ile Ermenistan arasında, sınırlar kapalı olmasına ve doğrudan diplomatik temsilcilikler olmamasına rağmen, tamamen teknik bir konu olan akarsuların yönetimi hakkında ortak çalışmalar yürütülebilmesi, bu savın uygulanabilir olduğunu göstermektedir. İki ülke arasında bugüne kadar su konusunda ciddi bir problem çıkmamıştır. Her ne kadar son yıllarda bazı Ermeni araştırmacılar tarafından Türkiye'nin yürüttüğü Hidroelektrik Santralleri projeleri nedeniyle problemler endişeleri ortaya atılsa da[11], hidroelektrik santralleri AB Yeşil Anlaşmasına göre yenilenebilir enerjiler arasındadır[12]. Karşılıklı yüksek seviyeli teknik işbirliği çerçevesinde yürütülecek süreçler bütün kıyıdaş ülkelerin bu kaynaklardan yararlanabilmesini sağlama potansiyeline sahiptir. Bu açıdan iki ülke arasındaki yıllardır sürdürülen işbirliği önemli bir örnektir. Güney Kafkasyada sınıraşan sular konusunda kıyıdaş ülkeler olan Azerbaycan-Ermenistan ve Gürcistana örnek teşkil edebilir.

Kafkasyada Sınıraşan Suların Yönetimi Sorunu

Kura-Aras havzasında yer alan Güney Kafkasya bölgesinde hem bu nehirlerin kolları hem de Rusyadan bölgeye uzanan nehirlerin beslediği su kaynakları bulunmaktadır. Su kaynağı olarak bölge ülkeleri arasında en zengin olan Gürcistandır. Azerbaycan ise kuraklık, dengesiz yağışlar nedeniyle bölgede su sorununu en çok hisseden ülkedir.

Kura-Aras havzasında su yönetimi Sovyetler Birliği döneminde yapılan ve Türkiye'nin de dahil olduğu ikili anlaşmalar yoluyla yürütülmektedir. İkili olarak kurulan ortak komisyonlar bulunmakta ve işbirliği yapmaktadırlar. Ancak Aras-Kura havzasını bir bütün olarak ele alabilecek ve bu havzanın ortak sorunlarına çözüm bulabilecek bir platform henüz yoktur [13]. Havzada ve bölgede son yıllarda artan kuraklık ve dengesiz yağışlar bu havzada yer alan tüm ülkeleri ilgilendirmektedir. Su sorunu ortaya çıktığında ilk akla gelen kaynak ülkenin su politikalarında bir hata olup olmadığıdır. Ancak Aras-Kura havzası gibi pek çok dala sahip ve çeşitli nehirlerle beslenen bir havzada tüm kıyıdaş ülkelerin işbirliği içinde hareket etmeleri gerekliliği, Aral gölünün kuruması örneğinde ortaya çıkmıştır.

İkili temelde bakıldığında, Gürcistan ve Ermenistan arasında Debed-Khrami nehirleri üzerinde bir ortak proje 2004 yılında ortaya çıkmıştır. Bu projenin amacı özellikle su kirliliğinin önüne geçebilmek ve kaynakların temiz kalmasını sağlayarak biyo-çeşitliliği korumaktır[14].

Ancak Azerbaycan ve Ermenistan arasında 30 yıldır süren işgal nedeniyle ilişki kurulması, bölgede su güvenliği açısından da büyük bir boşluk doğurmuştur. Azerbaycan bu nehirlerin Hazara döküldükleri deltada yer almaktadır. Dolayısıyla kötü yönetilen su kaynakları kirlenerek Azerbaycana ulaşmaktadır. Bu nedenle Azerbaycandaki temiz su kaynaklarında çeşitli salgın hastalıklar ortaya çıkabilmektedir. Süren işgal durumu nedeniyle yıllardır Aras ve Kura nehrinin güney havzasında fiili mutlak üstünlük ve/veya ön kullanımın üstünlüğü ilkeleri çerçevesinde kullanım olmuştur.

Öte yandan Karabağda süren işgal süresince Azerbaycandaki çevre kuruluşlarının, Ermenistanın Metsamor nükleer santraline ait atıkları Karabağ bölgesinden nehirlere bıraktığına dair iddiaları bulunmaktadır. Gajaran-Zangazur Bakır madeni ve Gafan Demir madenlerinden Okçuçay nehrine kimyasal atık bırakıldığına dair haberler geçtiğimiz aylarda basına yansımıştır.[15] 2020 Karabağ savaşından sonra bu bölgeleri tekrar kontrolü altına alan Azerbaycan bölgedeki su kaynaklarıyla ilgili testler yapmaya başlamıştır.

Savaş sonrasında ortaya çıkan yeni konjonktür ise su yönetimi konusunda bölge ülkelerinin ortak bir zeminde ortak sorunlarını ve teknik meseleleri daha rahat müzakere edebileceği yeni bir ortam ortaya çıkartmıştır. Azerbaycanla Ermenistan arasındaki ilişkilerin gelişmesi bölgedeki su sorunu açısından da gelişme kaydedilmesini sağlayabilir.

[1] Oğul Tuna, Kırgız Tacik Savaşı: Etnik Çatışmadan Jeopolitik Çekişmeye, <https://gergedan.press/kirgiz-tacik-savasi-etnik-catismadan-jeopolitik-cekismeye-9378/>

[2] Çağatay Akça, Sınıraşan Sularla İlgili Uluslararası Hukuki Metinlerin Değerlendirilmesi, Tarım ve Orman Bakanlığı (Uzmanlık Tezi), 30 Eylül 2014, <https://www.tarimorman.gov.tr/SYGM/Belgeler/TEZLER/%C3%A7a%C4%9Fatay%20ak%C3%A7a%20Uz>

[3] Akça, "Sınıraşan Sularla İlgili Uluslararası Hukuki Metinlerin Değerlendirilmesi"

[4] Pınar Okur, BM Sözleşmesi'nin ihtilafli maddeleri (2020), https://www.researchgate.net/publication/343949649_BM_Sozlesmesi'nin_ihtilafli_maddeleri

[5] Seyfi Kılıç (2013) "Sınıraşan Sulardan Faydalanmalara İlişkin Temel Yaklaşımlar," *OrtaDoğu Analiz*, https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/1seyfi.pdf

[6] Kılıç, "Sınırtaşın Sulardan Faydalanmalara İlişkin Temel Yaklaşımlar."
https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/1seyfi.pdf.

[7] Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, "Su Politikası,"
https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-su-politikasi.tr.mfa

[8] Mete Erdem, Akmandor N. Pazarıcı H. Köni H. Ortadođo Ülkelerinde Su Sorunu TESAV, Toplumsal, Ekonomik, Siyasal Araştırmaları Vakfı, Yayın No: 4 (Ankara: Nurol Matbaası, 1994) 99s. + ekler. MHB 13, Sayı 1-2 (1993), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/99676>.

[9] Merve Nur Yılmaz, Uluslararası Çevre Hukukunda Hakça Kullanım İlkesi, *TBB Dergisi*,
<http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2018-135-1756>

[10] Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Hükümeti Arasında Sınırdaki Arpaçay (Ahuryan) Nehrinde Baraj İnşası ve Baraj Gölünün Teşekkülü Konusunda İşbirliğine Dair Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun Tasarısı ve Dışışleri ve Plan Komisyonları Raporları (1/6) , TBMM, 12 Aralık 1973, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM__d04/c012/mm__04012078ss0160.pdf

[11] Nareg Kuyumjiyan, "Perspectives | Dam building on the Kura-Aras and water tensions in the Caucasus," Eurasia.net , 28 December 2021, <https://eurasianet.org/perspectives-dam-building-on-the-kura-aras-and-water-tensions-in-the-caucasus>

[12] "Hydropower," European Commision, https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/research-area/energy-research-and-innovation/hydropower_en

[13] Halil Burak Sakal, (2020) "Havza Yönetiminde Bölgesel Elektrik Ticareti Modeli: Aral ve Kura-Aras Havzaları Üzerine Bir Deđerlendirme*," Bilig, <http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/3151-published.pdf>

[14] G. Shahnazaryan Update on Transboundary water cooperation with Georgia in the Khrami-Debed River Basin, 2020, https://unece.org/sites/default/files/2021-08/S2.%20Update%20on%20Transboundary%20water%20cooperation%20with%20Georgia%20in%20Debed%20River%20Basin%20C%20Ms.%20G.%20Shahnazaryan_0.pdf

[15] Mushvig Mehdiyev, Azerbaijani River Under Threat from Armenian Pollution," 8 Temmuz 2021, <https://caspiannews.com/news-detail/azerbaijani-river-under-threat-from-armenian-pollution-2021-7-5-9/>

Yazar Hakkında :

Tutku Dilaver, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler bölümünden 2015 yılında mezun olmuştur. 2020 yılında Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalına bağlı Kafkasya Çalışmaları Programında tezli yüksek lisansını tamamlamıştır. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde doktora çalışmalarına devam etmektedir.

2017 Ağustos ayında Avrasya İncelemeleri Merkezinde (AVİM) başladığı 6 aylık uygulamalı eğitim programını tamamlamış, Misafir Araştırmacı olarak AVİM □ katılmıştır. 2019-2023 yılları arasında AVİM'de Analist olarak çalışmıştır.

Atıfta bulunmak için: DİLAVER, Tutku. 2026. "SU POLİTİĞİ, SINIRAŞAN SULAR VE GÜNEY KAFKASYA." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Analiz No.2022 / 2. Şubat 24. Erişim Mayıs 19, 2026. <https://www.avim.org.tr/public/index.php/tr/Analiz/SU-POLITIGI-SINIRASAN-SULAR-VE-GUNEY-KAFKASYA>

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE

Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax:** +90 (312) 438 50 26

 @avimorgtr

 <https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi>

E-Posta: info@avim.org.tr

<http://avim.org.tr>

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır